॥हे पुस्तक पिंड पिङ्गल यज्ञज्योतिषं गग्रारंभः

पिं॰ प्र॰

॥१॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥ ॐ॥ पुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं पुरूरवार्द्रवसंज्ञकानां विश्वेषां देवानां प्राचीनावीती अस्मत् पितृपितामहप्रपितामहानां॰ सपत्नीकानां अस्मन्मातामह मातुः पितामह मातुः प्रपितामहानां सपत्नीकानां एतेषां अक्षय्यतृप्त्यर्थं मोक्षार्थं तृप्त्यर्थं पिंड पितृयज्ञं दर्शश्राद्धं च यथाविधि संगेन करिष्ये॥ इति संकल्प्य॥ उपवीती अग्निं प्रज्वाल्य आग्नेय्यां

भिमुखो अग्निंध्यात्वा परिसमुह्य प्राग्दक्षिणाग्रैर्दर्भैः प
रिस्तीर्य पर्युक्ष्याग्नेरीशान्यां वायव्यां वा प्राग्दक्षिणाग्रान्दर्भा
नास्तीर्य तेषु स्थालीं शूर्पं स्फ्यमुलूखलं मुसलं स्रुवं ध्रुवां
दृषच्छाजिनं सव्दर्दा छिन्नं बर्हिः इध्मं प्रोक्षणं कमंडलुं लेकेक
यः प्राग्दक्षिणापवर्गाणि पात्राणि सादयेत् ॥ शूर्पे स्था
लीं निक्षिप्य व्रीहि पूर्णां निमज्य शूर्पं स्थान्व्रीहीन्दरा

पिं० प्र०
२

राकटे निध्यायाग्नेः पश्चिमतोवायव्यग्रीवे आस्तीर्णेरूत्वा
जिनेउलूखलं निधायतरगस्थालीस्थान्व्रीहीन्निध्यायाग्ने
य्यग्निमुख्यातिष्ठं त्यापत्न्यावहतान्सहफलीकृतान् अ
विविच्य सकृत्प्रक्षालितान् जीबलं डुलं श्रपयेत् ॥ च
रोरुद्वासनात्पूर्वं अग्नेः प्रदीप्तमेकं मुल्मुकं गृत्वा अग्ने
राग्नेय्यांदिशिकृते प्रचितस्थंडिले ॥ येरू पाणिप्रलितुंच

२

मानाअसुराःसंतःस्वधयाचरंति॥परापुरोनिपुरोयेभरंत्य
ग्निष्टांल्लोकात्प्रणुदात्वस्मादितिमंत्रेणसंस्थाप्यतमतिप्र
णीतमग्निमाग्नेय्यग्रकैर्दर्भैःपरिस्तीर्यपासनातिप्रणी
तयोरंतरालेसव्योत्तरपाणिगृहीतेनस्फ्यनकुरामूले
नवाआग्नेय्यभिमुखंलेखेअपहताअसुरारक्षांसिवे
दिषदइतिमंत्रेणोल्लिख्यतेअद्भिरभ्युक्ष्यसकृल्लूनबर्हि

पिं०अ०
२
षाद्यान्तुत्स्नुतमाज्यं विलापितं उत्पूतं नवनीतं वाध्रुवा
यामासिच्य औपासनाग्नेर्दक्षिणतो न्यकुरो षासाद्य
स्रुवं संमृज्य तेन ध्रुवास्थ माज्यमादाय चरुमभिघार्यो
दगुद्वास्यापासनाग्नेः पश्चाद्दर्भेष्वासाद्य तेन ध्रुवाद
क्षिणतोभ्यंजनांजनकशिपूपबर्हणान्यासादयेत् ॥ ततऔ
पासनाग्निमर्चयित्वा प्रज्वाल्य प्राचीनावीत्यभिघारितर
३

त्ति मात्रं प्रादेश मात्रं वा पंचदश दारुक मिध्मं पितृतीर्थेन तूष्णीमग्नावाधायोपवीती पुरूरवार्द्रव संज्ञक विश्वेदेवार्थं त्वयाक्षणः करणीयः॥ द्वौ देवार्थं ब्राह्मणौ निमंत्र्य प्राचीनावीती पित्रादित्रयार्थं मातामहादित्रयार्थं च द्वौ षड् वा ब्राह्मणान्निमंत्र्योपवीती कुशग्रंथिरहितस्तत्र ब्राह्मण पादतलरुव जितं पादप्रक्षालनं कृत्वा तैर्द्विराचमने कृते

पिं०य०स०

४

स्वयं द्विराचम्य दक्षिणामुखस्तिष्ठन्ममैते पितर इति मनसा ध्या
त्वा उदङ्मुखः सन् देवद्विजहस्तयोरपो दत्वा पुरूरवार्द्रवसं
ज्ञकानां विश्वेषां देवानां इदमासनं इति मंत्रेण यवकुशा
न् प्राग्ग्रान् देवद्विजदक्षिणभागे दत्वा एवमुत्तरत्र ।।
आपः प्रदाय प्रोक्षितायां भुवि कुशेषु पात्रद्वयं निधाय
तस्मिन्सपवित्रे अप आसिच्य शंनोदेवीरिति सकृदनुमं ४

न्ययवानावपति॥यवोसिध्यान्यराजोवाइतिमंत्रेण॥प्रतिपात्रं
मंत्रावृत्तिः॥गंधपुष्पाक्षतांनिक्षिप्यसयवहस्तःपुरूरवा
र्द्रवसंज्ञकान्विश्वांदेवान्भवत्सुआवाहयिष्ये॥इत्यक्त्वा
यंआवाहयेतिताभ्यामनुज्ञातः॥विश्वेदेवासआगत
श्रृणुतामइमंहवं॥एदंबर्हिर्निषीदत॥इतिप्रतिश्रावम
णंदेवानावाह्य॥विश्वेदेवाःश्रृणुतेमंहवंमेयेअंतरि

सि॰ य॰

८

क्षे य उ पद्य विष्ठ ॥ ये अग्नि जिह्वा उलवा यजत्रा आसद्यास्मिन्ब
र्हिषि मादयध्वं ॥ अनागच्छंतु महा गौभो॰ तुते ॥ इत्युपस्थाय ॥
स्वाहार्घ्या इति प्रति ब्राह्मण मर्घ्यं निवेद्य तद्धस्त योर पोदत्वा
पात्रस्थ कुशद्वयं द्विज पाणौ निधाय ॥ पुरूरवाद्रव संज्ञका वि
श्वे देवा इदं वौ अर्घ्यं इत्यर्घ्य दानानंतर पुन र पोदत्वा अर्घ्य
र्घ्यं मिलिते नोत्के यादिव्या इत्यनुमंत्रयेत ॥ एव मुत्तर त्र ॥
पवित्र रहित पाणिना पुरू॰ अमी वो गंधा इति द्विवारं गंधं

८

दत्वापुनरपोदत्वासुगंधाइतितेनोक्तेपविन्नसहितपाणिनापुरू०
द्रमानिवःपुष्पाणि॥स्कपुष्पाणि॥एषवोध्रूपः॥स्कधूपः॥एष
वोदीपः॥स्कदीपः॥आच्छादनार्थेबार्हस्पत्यैवाससीयज्ञोपवी
तंहिरण्यंतभिक्षुयद्रव्यंवा॥प्रतिपदार्थेमाद्यंतयोरद्यानं॥
आचम्यप्राचीनावीतीपितृब्राह्मणहस्तेषपोदत्वा॥अस्मत्पि
तुःअमुकशर्मणःअमुकगोत्रस्यवस्करूपस्यसपत्नीकस्य
इदमासनं॥सतिलकुशान्द्विगुणभुग्नान्पितृब्राह्मण

पिं०प्र०
६

वामभागेदत्वा॥स्वासनं॥एवंपितामहादिमातामहादीनामपि॥
पुनरपोदत्वा॥प्रोक्षितायांभुविकुशान्नास्तीर्यतेषुपात्रषट्कं आ
ग्नेयीदिक्संस्थंसपवित्रंनिधायतेषपञ्चासिच्यशंनोदे
वीतिसकृदनुमंत्र्यतिलानावपति॥तिलोसिसोमदेवत्यो०
एवंप्रतिपात्रंमंत्रावृत्तिः॥गंधपुष्पतिलैरभिपूज्य॥उप
वीतीस्वधार्घ्याइतिब्राह्मणमर्घ्यपात्रंनिवेद्यअन्याअ
पोदत्वापात्रस्थकुशाग्रंद्विजपाणौनिधायअर्घ्यपात्रोद

६

कंसशेषंहस्तेनादायपितृतीर्थेनअस्मत्पितरिदंतेर्घ्यंएव
मुत्तरत्र ॥ पुनरपोदत्वा ॥ अस्मच्चींमितिलेनोक्ते यादिव्या
इतिमंत्रेणप्रतिब्राह्मणहस्तात्स्ववंतीरपोनुमंत्रणंमा
तुःप्रपितामहपात्रोदकंमातुः पितामहपात्रेदत्वाब्राह्म
णप्रयहस्तांकुशान्मातामहपात्रेनिधायतस्मिंतज्जल
मासिच्यतथैवपितृपात्रेकृत्वामातामहपात्रोदकंपितृ
पात्रेदत्वापुत्रकामश्चेत्तज्जलेनमुखमंक्षात्तस्मात्रंद्विजो

पिं० प्र०
६

सरत्नोच्चुअंनिधायप्रपितामहपात्रेणपिहितंकृत्वाप्राची
नावीत्यपोदत्वापवित्ररहितपाणिनासंबुध्यंतेनमंत्रेण
त्रिवारंगंधंदत्वापवित्रसहितपाणिनापुष्पंधूपंदीपंआ
च्छादनंचदद्यात्॥प्रतिपदार्थमाद्यंतयोरह्नाने॥उपवीती
मंडलादिकृत्वाभोजनपात्राण्यासाद्याभिघार्यपरिविष्य
प्राचीनावीत्यग्निसमीपंगत्वाचरुमुद्धृत्यद्वेधाविभ
ज्यमेक्षणमुपस्तीर्यपूर्वाधस्त्रिश्राणींअंगुष्ठपर्वमा

ग्रं प्रेक्षणेन सकृत्सकृद्दवदाय पात्रस्थमवत्तं चाभिघार्यप
राचीनपाणिः पितृतीर्थेन सोमाय पितृमते स्वधा नमः॥
सोमाय पितृमत इदं०॥ पुनः पूर्ववदवदायाग्नये कव्यवाहना
य स्वधा नमः॥ अग्नये कव्यवाहनायेदं०॥ उपवीती तू
ष्णीं प्रेक्षणमग्नावनुप्रहृत्य द्विजेभ्यः पानीयं दत्वा देव
पात्रस्थमन्नं गायत्र्याभ्युक्ष्य पुरूरवार्द्रवसंज्ञकवि

पिं०प्र०
८

श्वेभ्योदेवेभ्यः इदमन्नं यथाशक्ति सोपस्करं दत्तं चदास्यमानं च आ
तृप्ति पर्यंतं स्वाहा हव्यं न मम ॥ इति विप्रदक्षिणभागे जलं
निक्षिप्यैवमुत्तरत्रद्विजे दत्वा प्राचीनावीती पितृपात्रस्थ
मन्नं गायत्र्या प्रोक्ष्य तिलोदकमादाय अस्मत्पित्रे अमुकश
र्मणे अमुकगोत्राय वसुरूपाय सपत्नीकाय इदमन्नं यथाश
क्ति सोपस्करं दत्तं च दास्यमानं च आतृप्ति पर्यंतं स्वधा कव्यं
न मम ॥ एवमुत्तरत्र ॥ उपवीती ॥ ब्रात्मणेर योशामे हते

पितृसूक्तानि राक्षोघ्नसूक्तानि अन्यांश्च पवित्रमंत्रान् पठे
त्पाठयेद्वा ॥ विप्रभोजनांते पुरूरवार्द्रवसंज्ञका विश्वेदेवाः तृ
प्तास्थ ॥ तृप्ताः स्मइतिलाभ्यामुक्ते ॥ प्राचीनावीती ॥ अस्मत्पि
तृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीकाः अस्मन्मातामहाःस
पत्नीकाः तृप्तास्थेति तान् पृष्ट्वा तृप्ताःस्मइतिलाभ्यामु
क्ते ॥ मधुवाताऋतायतइतितृचमक्षंनमीमदंतेति च ५
ठेत् श्राद्धं संपन्नमिति पृष्ट्वा सुसंपन्नमिति तैरुक्ते पिंडार्थं

पिं॰प्र॰
१ सर्वमन्नमुद्धृत्य प्रकिरणार्थं च ॥ शेषमन्नं किं क्रियतां इति
पृष्ट्वा हूयतां इष्टैः सह भुज्यतामिति तिलैरुल्के विप्राणां शुच्य
च मनांले पूर्वं वा पिंड प्रदानं कुर्यात् ॥ प्राचीनावीती ॥ उद्धृ
लमन्नं हुलशेषं च एकीकृत्य षट् पिंडान् कृत्वा पूर्वास्ते
लबर्हिषि पूर्वसंस्थ पितल कमंडलु जेलेन शुंधंतां पित
रः शुंधंतां पितामहाः शुंधंतां प्रपितामहाः शुंधंतां माता
१

हाः शुंधंतां मातुः पितामहाः शुंधंतां मातुः प्रपितामहाः॥ एतत्ते अस्म
त्पितः अमुकशर्मन् अमुकगोत्र वसुरूप सपत्नीक ये च त्वाम
त्रानु॥ एवमुत्तरत्राग्नेय्यपवर्गं द्वौ पिंडौ दत्वा द्वितीयलेखायां
मातामहादीनामप्येवं॥ अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमा
वृषायध्वमभिलिप्य पिंडाननुमंत्र्य सव्यावृदुदङ्ङावृत्य यथाश
क्त्य प्राणं नासित्वा अभिपर्यावृत्यामी मदंत पितरो यथाभा
गमावृषायीषतेति पुनरनुमंत्र्योपवीती चरुशेषमवघ्राया

ऽयम्य प्राचीनावीती पूर्ववत्कुर्वंतां पितर इत्यादि मंत्रैर्जलं निनी
य ॥ अस्मत्पितः अमुकशर्मन्नमुकगोत्र वसुरूप सपत्नी
क अभ्यंक्ष्व ॥ एवमुत्तरत्रांजनं च ॥ एतद्वः पितरो वासो मा
नोतोन्यत्पितरो युंक्ष्व - मिति वासो दशा मूर्णास्तुकां
वाग्रतिपिंडं प्रतिपार्वणं वा मंत्रावृत्त्या दद्यात् ॥ ततः क
शिपूपबर्हणे निवेद्य पिंडपूजनं कृत्वाथैनानुपतिष्ठेत
॥ नमो वः पितर इषे नमो वः पितर ऊर्जे नमो वः पितरः शु

षायनमोवःपितराघोरायनमोवःपितरोजीवायनमोवःपि
तरोरसाय॥स्वध्यावःपितरोनमोवःपितरोनमद्दतायुष्माकं
पितरइमाअस्माकंजीवावोजीवंतइहसंतस्याम॥मनोन्वा
त हुवामहइतिचेस्टभिरथैनान्प्रवाहयेत्॥परेतनपितरःसोम्या
सोगंभीरेभिःपथिभिःपूर्विणेभिः॥दत्वायास्मभ्यंद्रविणेह
भद्रंरयिंचनःसर्ववीरंनियच्छतेति॥उपवीतीजलपुलमे
भमादायमुख्यदेवपात्रसमीपेविकीर्य॥तथैवप्राचीना
वीतीमुख्यपितृपात्रसमीपेविकीर्यहस्तंप्रक्षाल्योपवीत्या

चम्पप्राचीनावीतीअध्वर्य्यांसादितप्रथमंन्युब्जपात्रंउद्धरेत्॥
ततःअग्नेतमद्याश्वंनस्तोमैःक्रतुंनभद्रंहृदिस्पृशं॥ऋ
ध्यामातओहैः॥औपासनाग्निसमीपंगत्वा॥यदंतरि
क्षंपृथिवीमुतद्यांयन्मातरंपितरंवाजिहिंसिम॥अ
ग्निर्मातस्मादेनसःप्रमुंचतुकरोतुमामनेनसं॥इत्युप
स्थाय॥केचित्तु॥द्वाभ्यामपिमंत्राभ्यांअग्न्युपस्थानमिच्छं
ति॥ततःपिंडसमीपंगत्वावीरंमेदत्तपितरइतिमंत्रेणापि

त् पार्वणात् मध्यमं पिंडमादाय स्कपुत्रप्राप्त्यैपत्नीं प्राश
येत्॥ आधत्त पितरो गर्भं कुमारं पुष्करस्रजं॥ यथाय
मरपा असत्॥ इति मंत्रेण॥ अयं मंत्रः पत्न्याः॥ इतराग्नि
गन स्वतिम्रणी लेवा क्षिपेत्॥ गोअज विप्रेभ्यो वा दद्यात्॥
परिस्तरणानि विसृज्य॥ आसादितानां द्रव्राउत्सर्गः॥
स यथा॥ चरुस्थाली शूर्पे॥ स्फ्योलूखले॥ मुसलस्रुवो॥
ध्रुवा कृष्णाजिने॥ कमंडलु तरणे॥ एवं मुद्गास्योपवीतीनां

मूल
ना

पिं० प्र०
१२

कुलदानानेलरं पितृपूर्वकं दक्षिणांदत्वाप्राचीनावीती अ
स्मत्पितृ० सपत्नीकेभ्यः अस्मन्मातामह० सपत्नीके
भ्यः ॐ स्वधोच्यतामित्युक्ते ॥ ॐ स्वधेतितैरुक्ते ॥ दक्षि
णास्तु स्वस्तिरस्तु ॥ दातारो नोभिवर्धंतां वेदाः संततिरेवच ॥
श्रद्धा च नोमाव्यगमद्बहुदेयं च नोस्तु ॥ इति ब्राह्मणा
न् संप्रार्थ्य ॥ तथास्त्विति तैरुक्ते ॥ उपविश्य यस्य स्मृत्ये
त्युक्त्वा विष्णुस्मरणं कुर्यात् ॥ ॥ अनेन न्यूनातिरेकेण पिं

ऽपित्र्यज्ञदर्शश्राद्धाख्येन कर्मणा परमेश्वरः प्रीयतां ॥ इदं पितृपितृयज्ञप्रयोगः समाप्तः ॥ ७ ॥ ७
इदं पुस्तकं लिपरूणोप नाम्नो हर्भट्टस्य सुतेन सीताराभेन लिखितं ॥ स्वार्थं ॥ परोपकार्थं ॥
॥ सीतारामेन लिखितं ॥ स्वार्थं ॥ परोपकारार्थं ॥ श्रीगजानन प्रसन्न ॥

२२

१ प्रकारैक्य मात्रेणन समग्रेण १ मधुपङ्क्तेन १

२ जयति रागद्वेषादिशत्रूञ्जित जिनः २ ४ मोक्षापारीतस्य ३ । ३ गारादय ३ १ कल्याणं लक्ष्मीर्वा १ ३ स्वर्ग इति पदच्छेदः उः शं सः सम्मत त्वोदवाप्य स्त्रीति ।

॥ श्रीमन्मंगलमूर्त्तिर्ज्जयति ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रियं दिशतु वो देवः श्रीनाभेय जिनः सदा ॥ मोक्षमार्गं सतां ब्रूते यदागमपदावली ॥ १ ॥ साधुशब्दार्थसंदर्भं गुणालंकारभूषितम् ॥ स्फुटरीतिरसोपेतं काव्यं कुर्वीत कीर्त्तये ॥ २ ॥ प्रतिभा कारणं तस्य व्युत्पत्तिस्तु विभूषणं ॥ भृशोत्पत्तिकृदभ्यास इत्याद्यकविसंकथा ॥ ३ ॥ प्रसन्नपदनव्यार्थयुक्त्युद्बोधविधायिनी ॥ स्फुरंती सत्कवेर्बुद्धिः प्रतिभा सर्वतोमुखी ॥ ४ ॥ शब्दधर्मार्थकामादिशास्त्रेष्वाम्नायपूर्विका ॥ प्रतिपत्तिरसामान्या व्युत्पत्तिरभिधीयते ॥ ५ ॥ अनारतं गुरूपांते यः काव्ये रचनादरः ॥ तमभ्यासं विदुस्तस्य क्रमः कोप्युपदिश्यते ॥ ६ ॥ बिभ्रत्साबंध चारुत्वं पदावल्यार्थम्

१

॥ वाग्भटालंकार मूलपुस्तकारंभपत्रमिदम् ॥

१

३ विधृतं विरतिस्त्वतो गुरुत्वं न संयोगे २ निस्वरोयं गायन एकः । विमतोयं मुनिरिति द्वितीयः २

अर्थरहितया १

न्ययौ ॥ वशीकुर्वीत काव्यार्थच्छंदांसि निखिलान्यपि ॥ ७ ॥ पश्चाद्गुरुत्वं संयो
गाद्विसर्गाणामलोपनम् ॥ विसंधिवर्जनं चैव बंधचारुत्वहेतवः ॥ ८ ॥ ज्ञातेक
पोल विधूतं त्वया घोरे रणे कृते ॥ त्वधीराक्षि त्रिपाशीत्या वनं एव गता जवा
नवीनार्थानि
न् ॥ ९ ॥ अनुल्लसंसा नव्यार्थमुक्तावपि न वल्गतः ॥ अर्थसंकलनातत्त्वमभ्यसे पदबंधसंधि रहस्यं ४
त्संकथास्वपि ॥ १० ॥ यथा ॥ आगम्यतां सखे गाढमालिंग्यात्र निषीदस्व ॥
संदिष्टं यन्निज भ्रांत जायया तन्निवेदय ॥ ११ ॥ पराथबंधाद्यस्यापश्या
सो वाच्यसंगतो ॥ नैसैश्रेयानुयतो न न कवि सेवति तस्करः ॥ १२ ॥ परकाव्यग्र
हापि स्यात्समस्यायां गुणः कवेः ॥ अर्थं तदर्थानुगतं नवं हि रचयत्यसौ ॥
१३ ॥ मनः प्रसत्तिः प्रतिभा प्रातःकालाभियोगिता ॥ अनेकशास्त्रदर्शित्व

परसमालावेषु ५ २

२ जानती भगवता भवं हतं पार्वती पृतिहतिभ्रमा इषा । स्कंभ सिध्वि १३ घमः ।
स्वेधेरुचास्य तल ज्जाल जयति कुंकुमापभी ॥ १ ॥ २

परस्परंप्रतीतिकरौ २ ४ समासत्राय मिव २ अन्तरार्द्धकुपमार्थांतरन्यासादिमकारैर्बंधकु ० १
३ प्रथमतती यपादत्रौ तल्लघुर्गुरु
र्नेमः १३

मित्यर्थो लोके हृतवः ॥१४॥ समासमिवपूर्वार्द्धे कुर्याद्दर्थप्रकाशनम् ॥ तत्पुरुष
बहुव्रीही न मिश्रैः प्रत्ययावहो ॥१५॥ एकस्यैवाभिधेयस्य समासं व्यासमेव
स्थापन
च ॥ अभ्यसेत्कर्तुमाधानं निःशेषालंक्रियासु च ॥१६॥ स्यादंन्तं गुंतिपादां
इर्घकुसीदयः
तैस्यरौ घिल्ये लघु गुरु ॥ पादादौ न च वक्तव्याश्चादयः प्रायशो बुधैः ॥१७॥
भुवनानि निबध्नीयात्वीणासस चलुद्दशा ॥ अभ्यहद्वयां सितां कीर्त्तिमकीर्तिं च
कृष्णां
त तोऽन्यथा ॥१८॥ वारणांश्चशुभ्रमिंद्रस्य चतुरः सप्त वांबुधीन् ॥ बतस्रः की
र्तये द्वासेदं शावाककुम्भः कचित् ॥१९॥ यमकश्लेषचित्रेषु बवयोर्डलयोर्न
भित् ॥ नानुस्वारविसर्गौ तु चित्रभंगाय संमतौ ॥२०॥ शांकमाने महीपाल

नसर्वत्र च्छ्रा किंतु क्वचित्स्थाने २

कारावासो भयारंबेति ॥ १ बहूनां बंडानि बिलानि सर्पादि विवराणि यत्र ॥ १ यादः २ भवयोः स्तैक्यं श्लेषः ॥ १

यमकालं कृतो विडंबनं बकु विडंबनं इति २ × अत्र बालवालस्य रैक्यमस्ति ॥ २

वनयोः डलयोः चाभेदः ॥ १

कारागारे विडंबनं ॥ त्वद्वैरीभिः सपत्नीकैः श्रितं बकुविडंबनं ॥ २१ ॥ वैयाडंग

कैवडलयोरैक्यं यथा ४ विभारिपूणां न केवलं संयमितान बालाः ॥ तत्कामिनीभिश्च वियोगिनी

धूलिभिर्धूसरि

भिर्मुकुमहीपातविधूसरांगाः ॥ २२ ॥ दवयुष्म ... यत्रागारात्रिंशस्त्तो चित्रे डलयोरैक्यं यथा ४

जडनीरमाला स्वकरूपं यस्य ॥ तुमनं जडात्मकं ॥ उत्कंठयति मां भक्तिरिंदुलेखेव सागरम् ॥ २३ ॥ चंद्रे असमाधिसमूहीयेन ५

अत्र जडजलरा बयोरैक्यं ॥ ४ डितं चंदुलितस्वरधीत ... तसाररत्नासनं रत्नसकल्पितरागकजातम् ॥ अत्र चंडेतचंद्रलित ... डलयोरैक्यं ॥ ५

कचानां लुंचने ... तिसः

पश्यामि पापतिमिरक्षयकारकायमल्पतरामलतपः कचलोपलोचम् ॥ २४ ॥

उत्कटं बलमस्य प्रभा

हारबंधः ॥ प्रचंडबलनिःकामप्रकाशितमहागम ॥ भावतत्वनिधे देवभा चित्रे बवयोरैक्यं यथा २

उद्यमः

अलंकृति १ लमत्राद्भुतातव ॥ २५ ॥ ... चित्रम् ॥ अधीत्य शास्त्राण्यभियोगयोगाद

भावो भिप्रायश्चित्तं तस्यांतरंगत्वानि ज्ञानादीनि तेषां निधिरवधिः ॥ २

वा॰ भ॰

१ असतोपि निबंधेना निबंधेनासतोपि च । १
२ नियमेन च जात्यादेः कवीनां समय स्त्रिधा ॥१॥

१ कवेः कर्म कविता तां । कविस्त्विभिरप्यर्थः । १

वा॰ भ॰ ७

३ स्यास व व्यापार्थपदव्र च ॥ तं तं विदित्वा समयं कवीनां मनः प्रसत्तौ कवितां विदध्या
त् ॥ २६ ॥ इति श्री वाग्भटालंकारे प्रथमः परिछेदः ॥ छ ॥ — ॥ श्री हरि जयति ॥
संस्कृतं प्राकृतं तस्यापभ्रंशो भूतभाषितम् ॥ इति भाषाश्चतस्रोपि यांति का व्याकरणेषु

शारीरतां

शौरसेनी माग धी ५ व्यस्य कायताम् ॥ १ ॥ संस्कृतं स्वर्गिणां भाषा शब्दशास्त्रेषु निश्चिता ॥ प्राकृतं तज्ज निर्णीता ४

असंस्कृतं

तत्तुल्यं देश्यादिकमनेकधा ॥ २ ॥ अपभ्रंशस्तु यच्छुद्धं तत्तद्देशेषु भाषितम् ॥ यद्भूतैरुच्य
ते किंचित्तद्भौतिकमिति स्मृतम् ॥ ३ ॥ छंदो निबद्धमछंद इति तद्वाङ्मयं द्विधा ॥ पद्यमा

नाटकादिषु काव्यं

द्यं तदन्यच्च गद्यं मिश्रं च तद्द्वयम् ॥ ४ ॥ अदुष्टमेव तत्कीर्त्यै स्वर्गसोपानपद्धये ॥ आवसथस्य २

धुरि

परिहार्यास्ततो दोषां स्तानेवादौ प्रचक्ष्महे ॥ ५ ॥ अनर्थकं श्रुतिकटु व्याहतार्थमं पदद्रोषाः ३ वाक्यदोषाः वा क्यार्थदोषाश्च

१ न अर्थः प्रयोजनं यस्य तत् । १ विरुद्धार्थः १

न विद्यते लक्षणं शब्दशास्त्रमस्य स्वाभिप्रायकल्पितं १ शास्त्रे कविलोकेऽपि न प्रसिद्धं १ ग्रामीणजनवाक्यतुल्यमित्यर्थः १
सन्निर्यस्यतत् १ अभिमतमित्यर्थः १ १ यथा मुखचंद्रः श्रियं धत्ते मुखस्मरतरवांकुरैः ॥ अत्रहास्य
रसोद्रेको ग्रामस्य ... ॥ २

लक्षणम्॥ स्वसंकेतप्रकॢप्तार्थमप्रसिद्धमसंमतं॥६॥ ग्राम्यं यच्च प्रजायेत पदंत
न्नप्रयुज्यते॥ कश्चिद्दिष्टा च विद्वद्भिरेषामप्यदोषता॥७॥ युग्मम्॥ प्रस्तुतेनुप
युक्तं यत्तदनर्थकमुच्यते॥ यथा विनायकं वंदे लंबोदरमहं हितु॥८॥ निष्ठुरा
क्षरमत्यंतं बुधैः श्रुतिकटु स्मृतम्॥ एकाग्रमनसामन्यैस्त्वष्टेयं निर्मिताय
था॥९॥ व्याहतार्थं यदिष्टार्थबाधकार्थांतराश्रयम्॥ रतस्त्वमेव भूपाल भू
तलोपकृतौ यथा॥१०॥ शब्दशास्त्रविरुद्धं यत्तदलक्षणमुच्यते॥ मानिनीमानं
दलनो यथेंदुर्विजयत्यसौ॥११॥ स्वसंकेतप्रकॢप्तार्थं नेयार्थांतरवाचकं॥ यथा
विभाति शैलोयं पुष्पितैर्वानरध्वजैः॥१२॥ यस्य नास्ति प्रसिद्धिस्तत्प्रसिद्धं विदु प्र१

कविभिर्न १

तस्य बाधकं अन्तानां प्राणिनां लोपकरणे
रतस्त्वमेवेदं विपरीतमर्थांतरं आश्रयतीति
शैलोऽपकपितश्चेदः ३

भूतहिंसा ३
कारणं
दलयति ता
रक इत्यर्थः २

पदद्वयमपि अ
नर्थकं ३

सद्भिः लिप्तभूति
कठोरं ।४

अहंकारः १

ग्राह्यार्थाद
र्थांतरवाचकं २

महाकवि शास्त्रेषु न संमता कवीनां नाभिमता २

१ पठितो पि हंति धालुनेक विपरंपरायां प्रसिद्धः १४ पदगत दोषाः ४

२ तमएवी भोजः कर्दमः तं० अत्र भोज शब्दः भसोजाः भोजइत्युक्तस्या

यथा॥ राजेंद्र भवतः कीर्त्तिभ्रतुरेहं तिवारिधीनू॥१३॥ समस्तमप्यर्थमाख्यातुं
यन्न सर्वत्र संमतम्॥ असंमतं तमीमां भोजं भालयं संरावीर बे॥१४॥ यदत्रा
नुचितं तद्धि तत्र ग्राम्यं स्मृतं यथा॥ छादयित्वा सुरान्पुष्पैः पुरोधान्यं क्षि
पाम्यहम्॥१५॥ पदात्मकत्वाद्वाक्यस्य तद्दोषाः संति तत्र हि॥ अथ दुस्था
स्तु ये वाक्याद्दोषास्तान् ब्रूमहेधुना॥१६॥ खंडितं व्यस्तसंबंधमसंमितमप
क्रमम्॥ छंदोरीतियतिभ्रष्टं दुष्टं वाक्यमसत्क्रियम्॥१७॥ वाक्यांतरप्रवेशे
न विच्छिन्नं खंडितं मतं॥ यथापातु सदा स्वामी यमिंद्रस्तौति वाजिनः॥
१८॥ संबंधिपददूरत्वे व्यस्तसंबंधमुच्यते॥ यथाद्यः संपदं शातोद्या

यथात्र्यहिता माद्यः तत्ता निशातावः संपदं देया दिसंबंधी
पदानां यद्दूरस्थापनं तद्व्यस्तसंबंधं ज्ञेयं॥१

मानसे ओको गृहंयस्य समानसौकाः पतत्रूहंसः सएवयानंयस्यसचासौदेवश्च ब्रह्मातस्यासनं १ यत्र शब्दाः बहवो ऽर्थो ल्पः
कमलतत्सादृश्ये विशिष्टे लोचनेयस्य। कमलोचन इत्यर्थः। २ तमो रिः सूर्यस्तस्य विपक्षोराहुः
तस्या शिवे शुभस्तत्पत्नीलक्ष्मीः तां। ३

सख्या निवाहितामू ॥१९॥ शब्दार्थौ यत्र न तुला विधृत्ता विव संमितौ। तत्संमितं
मित्याकु वीक्ष्यं वाक्यविदो यथा ॥२०॥ मानसौकः पतद्यानदेवासनविलोचनैः ॥
तमोरिपुविपक्षारिप्रियां दिशतु वो जिनः ॥२१॥ अपक्रमं स्तवे यत्र प्रसिद्धक्र
मलंघनं ॥ यथा भुक्ताकृतस्मानो गुरून्देवांश्च वंदते ॥२२॥ छंदः शास्त्रविरु
द्धं यच्छंदोभ्रष्टं हितद्यथा ॥ अत्रछंदोभंगः स जयति जिनपतिः परब्रह्म महानिधिः ॥२३॥
रीति भ्रष्टमनिर्वाहो यत्र रीतेर्भवेद्यथा ॥ जिनो जयति सश्रीमान्निंद्राद्यमर अत्रामरवंदित
वंदितः पदांतविरतिप्रोक्तं यतिभ्रष्टं बुधैर्यथा ॥ नमस्तस्मै जिनस्वामि
नेसदानेमयेर्हते ॥२५॥ सत्क्रियापदहीनं यत्तदसत्क्रियमुच्यते ॥ यथास

वाग्भट
५

अर्चयामि विद्धि लंपामि स्तौमि इत्या
दिक्रियापदानामभावादसक्रियत्वं १

ओदित्र्यादो ह्लोककविरोधिनो
विषमबाणप्रहारे विधित्व पि १
ति १४

लंभ

रस्वंती पुष्पैः श्रीखंड घुसृणैः स्तवैः ॥२६॥ देशाकालागमावस्थाद्रव्यादिषु विरो
धिनः ॥ वाक्येषु यर्थान्निबध्नीयुर्विशिष्टं कारणं विना ॥२७॥ प्रवेशो चैत्रस्य स्फुटकुं
हसिता द्रव्यविरुद्ध
टजराजी स्मितदिक्षिप्रचंड मार्त्तंडे हिमकणसमानोष्ममहसि ॥ जलक्रीडाया
देशविरुद्ध अवस्थाविरुद्ध आगमविरुद्ध
तं मूरसरस्सि बालः दीपकुलं मेदिनीधंवि विध्यंतसमन्नारैतैः प्रत्रामिनः ॥२८॥
दूषयो यथा १५ इति दोषविषनिषेकैरकलंकितमुज्वलं सदा विबुधैः ॥ कविहृदयसागरो
उक्तिलेशातीया
ञ्चितममृतमिवास्वाद्यते काव्यम् ॥२९॥ इति श्री वाग्भटालंकारे द्वितीयः
परिच्छेदः ॥छ॥ श्री गंगाधरो जयति ॥ अदोषावपि शब्दार्थौ प्रशस्येते न ये विं कविनेति श्रो ष २
ना ॥ तानिदानीं यथाशक्तिब्रूमोभिव्यक्तये गुणान् ॥१॥ औदार्यसमताकां ५

कविलस्यौदार्यादयोदशगुणाभवंति । १
प्रकटीकरणाय १

२अर्थरम्योसादकापरपदैः संयोजितानां२

तिरर्थव्यक्तिः प्रसन्नता॥ समाधिश्लेषओजोथमाधुर्यंसुकुमारता॥२॥प

दानामर्थचारुत्वप्रत्यायकपदांतरैः॥मीलितानां यदाधानंतदौदार्यमिष्यते

यथा॥ गंधेभविभ्राजितधामलक्ष्मीलीलांबुजछत्रमपास्यराज्यं॥की

उ गिरौ रैवतकेतपांसिश्रीनेमिनाथोत्र चिरंचकार॥४॥ बंधस्ययदवैषम्यं

समतासाभ्यते बुधैः॥ यदुज्वलत्वंतस्यैवसाकांतिरुदितायथा॥५॥ कुचकल

शाविसारिस्फारलावण्यधारामनुवदतिपदंगासंगिनीहारवल्लिः॥अस

दृशमहिमानंतामनन्योपमेयांकथयकथमहंतेचेतसिव्यंजयामि॥६॥

फलैःकुल्लाहारः प्रथममपिनिर्गसंसद नादनासक्तः सौख्यंक्वचिदपि

(interlinear glosses: करणं; केनापिपृष्टः सन्नेक उवाच; निर्मलकांती; उदारा; अलंकरोति; मोकृहि; कथंप्रकटीकरोमि)

(left margin: अत्रैवकटकपत्रभावादुर्जितपरत्वावासिमसंबंधलयोसम / रतोकरुदिता॥ २)

(right margin: लक्ष्मीलीलांबुजछत्रंभीभकंमलाशिरसोच्छुंभागीपक्षीला / नीरिरपत्रैष्मीच्छितानांसत्तामर्वस्यवांमरकंतोहीशां॥३)

अत्र विसंधि विरूपसंधि विसर्गलोपप्रभृति मानम्लानि कारणाभावादूर्जीस्वलत्वं गुणः ७

अत्र रात्रिहेतुः सूर्यलोपः सूर्यलोपस्य हेतू रजः रजसो हेतुः सैन्यमित्यर्थस्य सुखलभ्यत्वा दनेयत्वं॥ ८

यथा कल्पद्रुमादिपदानां उच्चारणमात्रेणैवार्थप्रतिपत्तिः ९

पुराजन्मनिकृती॥ तपस्यन्नश्रांतं ननु वनभुवि श्रीफलदलैरखंडैः खंडे-
दोश्चिरमकृत पादार्चनमसौ॥७॥ यदनेकपदत्वमर्थस्य सार्थव्यक्तिः स्मृता
यथा॥ खं तस्यैन्यरजसा लुप्ते सूर्ये रात्रिरभूद्दिवा॥८॥ झगिस्यथीपिकत्वं यप्र-
सत्तिः सोच्यते यथा॥ कल्पद्रुम इवाभाति वांछितार्थप्रदो जिनः॥९॥ सम-
माधिर्यदन्यस्य गुणोन्यत्र निवेश्यते॥ (स्थाप्यते) यथा प्रुक्षिररिस्त्रीणां राज्ञः
पं हुवितं यशः॥१०॥ श्लेषो यत्र पदानि स्युः स्यूतानीव परस्परम्॥ ओ-
जः समासभूयस्त्वं (समासप्राचुर्यं) तद्गद्येष्वतिसुंदरम्॥११॥ समुदायस्योद्धीतं सहसह-
चरीभिर्वनचरैर्मुकुः श्रुत्वाहे लोकृतधरणिसारं भुजबलम्॥ दशोद्ध

हे देव समरकृत करतलो रक्तीकलह ३ स्तलो विभासि ॥ समराजिरे इत्या दिनोल्लक्षते ॥ ओजः प्राचुर्यमत्र ३

४ उरसि विशद हारस्फारतां प्राप्नुवन् । हारलुप्यतां दधान इत्यर्थः अत्र मा धुर्य गुण ५

१ तेपि कुलशिखरिणः पर्वता अपि ॥ १

दृर्भांकुरनिकरदंभात्पुलकिताश्चमत्कारोद्रेकं कुलशिखरिणस्तेपि दधिरे ॥१२॥ समराजिरस्फुरदरिनरेंद्रवाकरिनिकरशिरःसरससिंदूरपूरपरिचयेनेवारुणित करतलो देवरतिं ॥१३॥ स रसार्थपदलयं तन्माधुर्यमुदाहृतं ॥ अनिष्ठुराक्षरत्वं तत्सौकुमार्यमिदं यथा ॥१४॥ फणमणिकिरणालीस्यूतवंचन्निचोलः कुचकलशनिधानस्येव रक्षाधिकारी ॥ उरसि विशदहारस्फारतामुझिहानः किमिति करसरोजे कुंडलीकुंडलिन्याः ॥ ॥१५॥ प्रतापदीपांजनराजिरेवदेवत्वदीयः करवाल एषः ॥ नोचेदनेनद्विषतां मुखानि श्यामायमानानि कथं कृतानि ॥१६॥ गुणेरमीभिः परितो

दीप्यमानः कंचुकः वितर्क सर्प पक्षिन्याः कालुष्य श्यामत्व

अस्तीति शेषः ५

वर्तते २

१ श्यामभावमाचरंति ॥ अत्रानिष्ठुरसमासवत्त्वात्सौकुमार्यम् ॥ १

१ औदार्यादिभिः ॥ १

४ ४ यथाकल्याड्मादिपदानां

वाग्भट
व्यासं १
७

३ काव्यविषयेवक्रोक्त्याद्यः। स्त्रीरूपविषये कटककेयूरतिलकमालादयोचित्रा अलंक्रियाः ३ मध्ये

नुविद्धं मुक्ताफलानामिवदामरम्यम्॥ देवीसरस्वत्यपिकंठपीठे करोतालंका
रतयाकविनाम्॥१७॥ इतिश्रीवाग्भटालंकारेतृतीयः परिछेदः॥ श्रीहरोज
अलंकारेण ३ यति॥ दोषैर्मुक्तं गुणैर्युक्तमपियेनोज्झितंवचः॥ स्त्रीरूपमिवनोभातितंब्रुवेलंक्रि शब्दालंकारा अर्थालंकारास्त्वाद्विधाः४
योच्चयं॥१॥ चित्रंवक्रोक्त्यनुप्रासौयमकंध्वन्यलंक्रियाः॥ अर्थालंकृतयोजा
तिरूपमारूपकंतथा॥२॥ प्रतिवस्तूपमाभ्रांतिर्मालाक्षेपोर्थसंशयः॥ दृष्टांतव्य
तिरेकौत्वापन्हुतिस्तुल्ययोगिता॥३॥ उत्प्रेक्षार्थांतरन्यासः समासोक्ति
र्विभावना॥ दीपकातिशयोहेतुः पर्यायोक्तिः समाहितं॥४॥ परिवृत्तिर्यथा
संख्यं विषमः ससहोक्तिकः॥ विरोधावसरः सारं संश्लेषश्च समुच्चयः॥५॥

७

आश्चर्यकारियत्तच्चित्रं ३

३ नयनस्छानंध्यानो ध्वनिर्यस्य। एतेन जिनध्वनिना आगमरूपेण नयनेन जनः परलोकं पश्यतीत्यर्थः ॥ ३

अप्रस्तुतप्रशंसास्याद्दकावल्यनुमापि च ॥ परिसंख्या तथा प्रश्नोत्तरं संक
र एव च ॥ ९ ॥ यत्रांग संधित दूपैरक्षरैर्वस्तुकल्पना ॥ सत्यांप्रसक्तौ तच्चि
त्रं तच्चित्रं चित्रकृच्च यत् ॥ ७ ॥ जनस्य नयनस्छानध्यानैः स्थिनलिनः पु
नः पुनर्जिनः पीनज्ञानध्यानधनः सनः ॥ ८ ॥ षोडशदलपद्मं गोमूत्रिका चित्रं
ऋषयः ४ च ॥ गणनरगणवरकरतरचरणपरपदशरणगजनपथकथक ॥ अमदने
गतमदगजकरपमलक्षाममयजयभयघनवनदहन ॥ ९ ॥ एकस्वर चित्रम् ॥
मूल स्थितिमधः कुर्वन्नूपात्रैर्जुष्टो गताक्षरैः ॥ विटः सेव्यः कुलीनस्यति
ष्ठतः पथिकस्य सः ॥ १० ॥ विटपदादिकारमात्राच्युतकम् ॥ धर्माधर्मविदः

बंधे पदार्थसत्ता स्फारि मनुष्याः समूहः भूमें निष्काम निर्मद कुलाचार

धर्ममेवाधर्मस्तं १

मणिगुणादिकं यत्र वस्तुस्वरूपमिति
स्याद्यानामात्रागतं क्रियते । ३

वाग्भटालं० एकाकारं चतुःपादं मासघस्सर्वदारोरगा दारिद्र्यंगता ॥ ३ ॥ ५ अजो विद्धस्तद्ध ध लि ख ५
१ हायमकमुच्यते ॥ अरयोयस्य ३ ॥ ५ कर्मस्थितं यत्तेजस्ते नार्जितः राजसुभयेषु मानः महत्त्वं येन सततथा ॥ ५ वाग्भट ८
५ तत्त्वबोधनं ॥ ५ पादद्वयेनाद्यमध्ययमकं ॥ अग्रेतनपादद्वयेन मध्यांतयमकं ॥ ५

१

दूपर् वर्णानामावृत्तिः संयुतायुता ॥ यमकं त्विन्नं वाव्यानामादिमध्यांतगोचरं ॥
पादद्वयमकमिदं
२२ ॥ दयांचक्रे दयांचक्रे सतां तस्मा दूर्वान्वितम् ॥ २३ ॥ यत्रास्ते समुद्रान्सदारो
मध्यपादयमकं
रगोरे ॥ सदारोरगोरे समानांगकांते ॥ २४ ॥ द्विषामुद्धतानां निहंसि त्वमिंद्रो मु
पादांतयमकं कांतिः उल्लेखा
दं त्वौधराणामुदं भोधराणाम् ॥ २५ ॥ विभातिरामापरमारणस्य विभातिरा
शत्रुघातकस्य शोभमान
मापरमारणस्य ॥ सदैव तेजोर्जिततराजमानसदैव तेजोर्जिततराजमान ॥
प्रधानं आदिमध्ययमकं पक्षिसमधाहारैः
२६ ॥ सारंगवयसान्निध्यराजिकाननमभ्यते ॥ सारंगवयसां निध्यद्दारूणां गि
मध्यांतगोचरयमकं देवद्रुमसमूहैः
खरे गिरेः ॥ २७ ॥ अमरनगरस्मेराक्षीणां प्रपंचयति स्फुरत्सुरतरुचयं कु
लक्षाणि वेग
बाणानां बलक्ष्मरं रहसे ॥ इह सह सुरैरायांतीनां नरेंद्र नगेऽन्वहं सुरतरु
४१

धवलं असर्थं आद्यंतयमकं
चये कुर्वीणानां वलक्षमरहंसम् ॥२८॥ आसन्नदेवानरराजराजिरुच्चैस्तटा
नामियमत्र नाद्रिः ॥ श्रीअरतो यत्र दिगंतनागा आसन्नदेवानरराजराजि ॥
आवृत्तिमहायमकं हे कोमल वने
२९॥ रंभारामाकुरबककमलारंभारामाकुरबककमला रंभारामाकुरबक
अंतयमकं मनोज्ञः
कमला रंभारामाकुरबककमलं ॥३०॥ हारी तहादीतते मधधत्ते शैवालसे
वालसहं समंभः ॥ जंबालजंबालमलंदधानं मंदारमंदारववायुरद्रिः ॥३१॥
नेमिर्विशालनयनो नयनोदितश्रीरभ्रांतबुद्धिविभवो विभवोद्धभूयः ॥ प्रा
नारायणनगरात् पदयमकं अंतयमकं
प्तो महाजनगरो नगराजितत्र स्फूतेन चारु जगदे जगदेकनाथः ॥३२॥ यदुपां
वायुना
तिकेषु सरलाः सरला यदनुच्चलं तिहरिणा हरिणा ॥ तदिदं विभाति कम

आदियमकं १

लं कमलं मदमेत्ययत्र परमापरमा ॥३३॥ कांतारभूमौ पिककामिनीनां कांतार

वाचं क्षमते स्म सोढुं ॥ कांतारतेरौ ध्वनि वर्त्तमाने कांतारविंदस्य मधोः प्रवे

मध्ययमकं

शे ॥३४॥ चकार साहसं युद्धे धृतोल्लासो हसं च या ॥ दैन्यं त्वां साहसं प्राप्ता

अंतयमकं

द्विषां सोत्साह संतति ॥३५॥ गिरौ श्रूयते कोकिलाकोविदारं यतस्ताडनं विस्फु

गिरिगलकलरवं

रत्को विदारम् ॥ मुनीनां च सस्यत्र लोको विदारं न च व्याधश्च कं च कृतो कोविदारं ५ पा॰ विदारकं

आदियमकं

कंदरैः शोभित

॥३६॥ सिंधुरोचितलताग्रसल्लकी सिंधुरोचितमुपस्य किन्नरैः ॥ कंदराजित

कंदरा गिरि जिता श्रीः शोभा॰

मदस्तटे गिरेः कंदराजितगृहश्रि गीयते ॥३७॥ वसैरागोत्रजनोनं कश्चि न्सर २

त्सरं सरागो यदि राजहंसः ॥ गीतं कलं को न करोति सिद्धः शैले कलं को त्विमि

तकानने ऽस्मिन् ॥ ३८ ॥ तरुर्व संते सरसीं नवारुणा बभुः पिकानां मधुरा नवारुणाः ॥ र

तरुणाहीन

सं न का मोहन कोविदारकं विलोकयंती बकुला न्विदारकम् ॥ ३९ ॥ वरणाः प्रसून

आद्यंतयमकं

निकरावरणा मलिनां वहंति पटलीं मलिनाम् ॥ तरवः सदात्र त्रिखिजा तरवः

स्वरसंभ्रमाति निकटे सरसः ॥ ४० ॥ यथा यथा द्विजिह्वस्य विभुवः स्यान्महत्त

द्वितीयतुर्यतयमकं

मः ॥ तथा तथास्य जायते स्पर्द्धयेव महत्तमः ॥ ४१ ॥ दास्यति दास्यति कोपाद्दा

संयुतासंयुताव्यतीयमकं

स्यति सीतिकर्क रान्दरापन्न ॥ भवति भवति ह्यनर्थो भवति भवति मितस्तेन बकवं ॥

नकारोऽत्र सर्मीप

४२ ॥ कुलं तिमिभयाद्दत्ते करेणूनां नदीव्यति ॥ नदीव्यतिकरे णूनां प्राणिनां ग

णनां पिका ॥ ४३ ॥ गंगांबुधवलांगाभो मुमुक्षुध्यान गोचरः ॥ पापार्त्तिहरणायो

सर्वयमकं १

२ संयुतासंयुता वृत्तियमकं २

१ असंयुतावृत्तियमकं

द्वौ द्वौ

११ स्तुसंसन्नानो जिनः सताम्‌ ॥ ४४ ॥ जगदात्मकी र्त्तिशुभ्रं जयन्नुद्दाम धामदोःपरि
घः ॥ जयति प्रतापपूषा जयसिंहः क्ष्माभृदधिनाथः ॥ ४५ ॥ मामाकारयते रामा
सा सा मुदितमानसा ॥ या यामदारुणच्छाया नानाहेलामयानना ॥ ४६ ॥ स्वभा

सक्रियो दाहरणंद्वयं

वोक्तिः पदार्थस्य सक्रियस्याक्रियस्य वा ॥ जातिविशेषतो रम्या र्हीनत्र स्तार्भकादिषु ॥
४७ ॥ बर्हीवलीबहलकांतिरुचो विचित्रपर्जेरवचारचित चारुदुकूलली लाः ॥ गुंजा
फलग्रथितहारलताः सहेलं खेलंति खेलगतयोत्र वने शबर्यः ॥ ४८ ॥ आरत्तनि

स्वभावोक्ति जांतिरियं

रत्तधोरणि पीसुण वयणुक्करो कुरंगच्छि ॥ उल्लसिरवीसभुयवणविणिवेसोदस

दृष्टांतेन

मुख्यं वस्तो

मुहोएसो ॥ ४९ ॥ उपमानेन सादृश्यमुपमेयस्य यत्र सा ॥ प्रत्यया व्ययतुल्यार्थ

३ आरक्तनेत्रश्रेणि पीषणावदनोत्करः कुरंगाक्षि। उल्लसितविंशतिभुजवन ११
विनिवेशोदशमुखएषेः । ३

समासिरूपमामता ॥५०॥ गत्याविभ्रममंदया प्रतिपदं याराजहंसायते यस्याःपूर्ण
उपमालंकारोयं
मृगांकमंडलमिवश्रीमत्प्रसन्नं वाननम् ॥ यस्याश्चानुकरोति नेत्रयुगलं नीलोत्प
लानि श्रिया तां कुंदाहदतीं स्यजन्जिनपती राजीमतीं पातु वः ॥५१॥ चंद्रवद्वदनं
तस्या नेत्रे नीलोत्पले इव ॥ पक्वबिंबं हसत्योष्ठः पुष्पधन्वधनुर्भ्रुवौ ॥५२॥ मं
यैभरियमाणसस्स विनिच्छदोसायरस्स सिग्घुच्छ ॥ तुहविरहे तीह मुहं संकुइयं
सुहय कुमयं च ॥५३॥ तं णमह वीअरायं जिणिंदमुद्दलिअदट्ठ येरकसायम् ॥
अन्योन्योपमालंकारः
जस्समणं वसरीरं मणं सरीरं व सुपसन्नम् ॥५४॥ ये देव भवतः पादो भव पादा
क्रियाभेदेनानन्योपमालंकारः
विवश्रिताः ॥ ते लभंते द्रुतां सव्याः श्रियं ताविव शाश्वतीम् ॥५५॥ आलोकनं च
उपमेयप्रश्नोपमालंकारः
वनं च निगूहनं च यासां स्मरन्नम्रतवत्स रसं रुद्रास्वम् ॥ तासां किमंग
६ मदभरितमानसस्यापि नित्यंदोषाकरस्य शशिन इव ॥ तव विरहे तस्या मुखं संकुचितं सुभग कुमुदं च ॥१॥ ६
६ तं नमत वीतरागं जिनेंद्रमुद्दलितदृढतरकषायं ॥ यस्य मन इव शरीरं शरीरमिव मनः सुप्रसन्नम् ॥२॥ ६

१ उपमानप्रचुरोपमालंकारोयं १

पिश्रितास्त्रपुरीषपात्रं गात्रं विचिंत्यसुदृशां न निराकुलोसि ॥५६॥ कलेवँ चंद्रस्य कलं
कमुक्तामुक्तावली वारुणेगुपपन्ना ॥ जगत्त्रयस्याभिमतं ददानाजैनीश्वरी कल्प
लतेव मूर्त्तिः ॥५७॥ विभिन्नलिंगवचनानां तिहीनाधिकां च ताम् ॥ निबध्नंति बु
धाः कापि लिंगभेदं तु मेनिरे ॥५८॥ हिममिव कीर्त्तिर्धवला चंद्रकलेवाति निर्मला
वाचः ॥ ध्वांक्षस्येव च दाक्ष्यं न भद्र व वक्ष श्वेतविपुलम् ॥५९॥ शुनीयं गृहदेवी हीनोपमेयं४
व प्रत्यक्षा प्रतिभासते ॥ रवद्योतद्व सर्वत्र प्रतापश्च विराजते ॥६०॥ सफेनपिंडः
श्रो घोर्मिरब्धिः शाडीव शंखभृत् ॥ श्च्योतन्मदः करी वर्षन्निव विद्युत्वानिव वा
रिदः ॥६१॥ मुखं चंद्रमिवालोक्य देवाह्लादकरं तव ॥ कुमुदंति मुदाक्षीणि क्षीणमि

ध्यात्व संपदाम्॥६२॥ निजजीवितेशाकरजाग्रकृतक्षतपंक्तयः शुशुभिरे सुरते॥
कुपितस्मरप्रहितबाणगणव्रणजर्जरा इव सरोजदृशः॥६३॥ हस्ताग्रविन्यस्त
कपोलदेशा मिथो मिलत्कंकणकुंडलश्रीः॥ निषेव नेत्रस्रवदश्रुधारा दोःकंदली
रूपके लिंगभेदः
काचिद्वरूयनाथा॥६४॥ बहुवीरेप्यसावेको यदुवंशो द्भुतो ऽभवत्॥ किंकेतक्यां
लिंगभेदउपमालंकारः
दलानि स्युः सुरभीण्यखिलान्यपि॥६५॥ रूपकं यत्र साधर्म्यादर्थयोरभिदा भवेत्॥
समस्तं वा ऽसमस्तं वा खंडं वा ऽखंडमेव वा॥६६॥ कीर्णांधकारालकशालमाना निब
समस्तरूपकालंकारः
३ तो॥ द्धतारास्थिमणिः कुंपि॥ निशापिशाची व्यचरद्दधाना महांत्युलूकध्वनिफूत्कृता
असमस्तरूपके
नि॥६७॥ संसार एव कूपः सलिलानि विपत्तिजन्मदुःखानि॥ इह धर्म एव र
ज्जुस्तस्मादुद्धरति निमग्नान्॥६८॥ अधरं मुखेन नयने नरुचिं सुरभिं खमा

१३ ऽमिवनासिकया॥ नववर्णिनीवदनचंद्रमसस्तारुण्यरसेनयुपन्निपेपुः॥दर्शि॥
ज्योत्स्नयाधवलीकुर्वन्नुर्वंशसकुलपर्वताम्॥ निशाविशालकमलमुदेति
अखंडरूपकालंकारः
स्मिन्निशाकरः॥७०॥ अनुपात्ताविवादीनांवस्तुनःप्रतिवस्तुना॥ यत्रप्रती
यते साम्यं प्रतिवस्तूपमा तु सा॥७१॥ बूकुवीरेप्यसावेकोयदुवंशोद्भुतोऽश्व
प्रतिवस्तूपमालंकारः
वत्॥ किंकेतक्यांदलानिस्युःसुरभीण्यखिलान्यपि॥७२॥ वस्तुन्य पूर्वोक्तोयं
न्यत्रकुत्रापि तत्तुल्यस्यान्यवस्तुनः॥ निश्चयोयत्रजायेतभ्रांतिमान्संस्मृतो श्लोकएवो
यथा॥७३॥ हेमकमलंतिवयणेनयणेनीलुप्पलंतिपसत्यछि॥ कुसुमं दाहरणं५
तिमुज्झहसिएनिवडइभमराणरिंछोली॥७४॥ उक्तिर्यत्रप्रतीतिर्वाप्रतिषेधा
२ हेमकमलमितिवदनेनयनेनीलोत्पलमितिप्रस्तताक्षि॥ कुसुममितितवहसितेनिपततिभ्रमरश्रेणिः॥२ १३

३ विधिपूर्वकनिषेधाभासिकाप्रती
तिआक्षेपालंकारः ३

यजायते॥आचक्षते तमाक्षेपमलंकारं बुधा यथा॥७५॥ इंद्रेणकिंसयदिकर्णे
उक्ताक्षेपालंकारः
नरेंद्रसूनुर्नैसावतेन किमहोयदितद्विपेंद्रः॥दंभोलिनाप्यलमलं यदितत्प्रता
उत्प्रेक्षा:
पः स्वर्गोप्ययंनुनेमुधायदितत्पुरीसा॥७६॥ यस्यास्तिनरकक्रोडनिवासर
सिकंमनः॥सोस्तुहिंसान्वतस्तेयतत्परः सुलरांजनः॥७७॥ इंछतिजेणकि
निषेधाभासो विधिः सत्वालंकारः
त्तिं कुणंतिकरूणं खिणंपिजेणवं॥तेध णजस्सवचनरादितिधणंमरण
समयेवि॥७८॥ इदमेतदिदं वेतिसाम्याद्बुद्धिर्हिसंशयः॥हेतुभिर्निश्च
ये सोपिनिश्चयांतःस्मृतो यथा॥७९॥ किंकेशपाशःप्रतिपक्षलक्ष्म्याः किंवा
संशयः
प्रतापानलधूमएषः॥ इक्ष्वाभवप्राणिगतंकृपाणमेवंकवीनां मतयः स्फु
रंति॥८०॥ इंद्रःसएषयदिकिंनसहस्रमक्ष्णां लक्ष्मीपतिर्यदिकथं न

४६ इच्छंतियेनकीर्तिं कुर्वंति करुणां क्षणमपि येनैव॥ते धनय
क्षवन्नराद्दति धनं मरणसमयेपि॥१॥४

१ निश्चांतः संशयः।१

चतुर्भुजो सौ॥ आः स्यंदनध्वजधृतोद्धुर ताम्रचूडः श्री कर्णदेवनृपसूनुरयं रणा
ग्रे॥८१॥ अन्वयस्थापनं यत्र क्रियया स्व तदर्थयोः॥ तं दृष्टांतमिति प्राहुर लं
कारं मनीषिणः॥८२॥ पतितानां संसर्गं त्यजंति दूरेण निर्मलागुणिनः॥ इति
कथयन्नु जरतीनां हारः परिहरति कुच युगलम्॥८३॥ केनचिद्यत्र धर्मेण द्वयोः
सं सिद्ध साम्ययोः॥ भवत्येकतराधिक्यं व्यतिरेकः स उच्यते॥८४॥ अस्यस्तु पो
रुष गुणाज्जय सिंहदेव पृथ्वीपते मृगतेपश्च समान भावः॥ किं त्वेकतः प्रति
भटाः समरं विहाय स द्यो विशंति वनमन्य मशंकमानाः॥८५॥ नैतदेतदिदं
ह्येतदित्यपह्नव पूर्वकम्॥ उच्यते यत्र सादृश्यादपह्नुतिरियं यथा॥८६॥

५ मन्येशंकेध्रुवंप्रायोनूनमित्येवमादिभिः॥ ५
उत्प्रेक्षाव्यज्यतेशब्दैरिवशब्दोपि तादृशः॥९॥

नैतन्निशायां शितिसूच्यभेद्यमंधीकृतालोकनमंधकारम्॥ निशागमप्रस्थि
तपंचबाणसेनासमुत्थापित एष रेणुः॥८७॥ उपमेयं समीकर्त्तुमुपमेयेन योज्य
ते॥ तुल्यैककालक्रियया यत्र सा तुल्ययोगिता॥८८॥ तमसा लुप्यमानानां लोके
स्मिन्साधुवर्त्मनाम्॥ प्रकाशनाय प्रभुता भानोस्तव च दृश्यते॥८९॥ कल्पनाका
चिदौचित्याद्यत्रार्थस्य सतोन्यथा॥ द्योतितेवादिभिः शब्दैरुत्प्रेक्षा सा स्मृता यथा॥
९०॥ नभस्तले किंचिदिव प्रविष्टाश्चकाशिरे चंद्ररुचिप्ररोहाः॥ जगद्गिलित्वा
हसतः प्रमोदाद्दंता इव ध्वांतनिशाचरस्य॥९१॥ उक्तसिध्यर्थमन्यार्थन्यासो
व्याप्तिपुरःसरः॥ कथ्यतेर्थांतरन्यासः श्लिष्टोऽश्लिष्टश्च स द्विधा॥९२॥

शोणाश्च मक्षणा न्मसिताब्जभासां गिरां प्रचार स्वपरप्रकार ॥ बभ्रुवपाना

न्मधुनो वधू नाम चिंतनीयो हि सुरानुभावः ॥ ९३ ॥ शुंडादंडैः कैतोः पि२

कुंजराणां पुष्पोत्सर्गपादपाश्चारु चक्रुः ॥ स्तब्धाकाराः किं प्रयच्छंति किंचित्क्रां

ता यावन्नोद्भूते वशेलरांकमम् ॥ ९४ ॥ उच्यते वक्तुमिष्टस्य प्रतीतिजननक्षमम् ॥ म ४

सधर्मं यत्र वस्त्वन्यत्समासोक्तिरियं यथा ॥ ९५ ॥ मधुकर माकुरु शोकं विचर

करीरद्रुमस्य कुसुमेषु ॥ घनतुहिनपातदलिता कथं नु सा मालती मिलति ॥

९६ ॥ विनाकारणसद्भावं यत्र कार्यस्य दर्शनम् ॥ नैसर्गिक गुणोत्कर्ष भावना

५ अत्र पथस्य पकूक्रिया भिरेक एवा
र्थो नार्थभेदः॥५

३ अत्राप्येक पदार्थेन तनुः रूपेण वाक्यार्थसंगतिर्जाता॥३

त्सा विभावना॥९७॥ अनध्ययन विद्वांसो निर्द्रव्यपरमेश्वराः॥ अनेंकारसु लं१
भगाः पांतु युष्मान्जिनेश्वराः॥९८॥ आदिमध्यांत वर्त्येकपदार्थेनार्थसं
गतिः॥ वाक्यस्य यत्र जायेत तदुक्तंदीपकं यथा॥९९॥ जंगुस्तव दिविस्वा
मिन्गंधर्वाः पावनंयशः॥ किन्नराश्च कुलाद्रीणां कंदरेषु मुकुंदमुदा॥१००॥
विराजंते तमिस्त्रासु द्योतंते दिवि तारकाः॥ विभांति कुमुदश्चैव यः शोभंते नि
त्रि दीपकाः॥१०१॥ वस्तुनो वक्तुमुत्कर्षमसंभाव्यं यदुच्यते॥ वदंत्यतिश
यारव्यं तमलंकारं बुधा यथा॥१०२॥ त्वद्द्वारि तारितरुणी श्वसितानिले
न संमूर्छितोर्मिषु महोदधिषु क्षितीश॥ अंतर्लुठद्गिरिपरस्पर शृंगसंग
घोरारवैर्मुररिपोरपयाति निद्रा॥१०३॥ एकदं जानि समस्तसुयैदिछत्रा

३ अत्र दिग्वनितानां श्वासनिःश्वासप्रतिपत्तिः
स्पर्शवर्णनादिति रूपकालंकारः॥३

॥ग्मतालं

१९

२॥यौवनसमयोन्मत्तातत्ताविरहेण कदापि नाथस्य॥ कंठाभ्यंतरघोलितमधुरस्वरं बालिकागीतम्॥१॥२

णिपर्वते॥ तदोपनीयतेपार्श्वे मूर्ध्नि सप्तफणः फणी॥१०४॥ यत्रो प्रादयतः कंचिदर्थेकर्तुं
प्रकारयते॥ तद्योग्यतायुक्तिरसौ हेतुरुक्तो बुधैर्यथा॥१०५॥ जुँबणसमय उन्मत्तात
त्ताविहेरेण कुणइणाहस्स॥ कंठंभंतरघोलियमुकुरसरं बालियागीतम्॥१०६॥
बिंससायरोमयं कोकयंत आसाइ आगउपवणो॥ जायपलासो सिहिरापहिरणमा
रंतितेइकिम्॥१०७॥ अतहर तया यत्र जल्प्यमानेन वस्तुना॥ विवक्षितं प्रतीयेत
पर्यायोक्तिरियं यथा॥१०८॥ त्वत्सैन्यवाहनिवहस्य महाहवेषु देषः प्रभो रिपुपुरं
ध्रिजनस्य चासीत्॥ एकः खुरैर्बहलरेणुततिं चकार तांसं जहार पुनरश्रुजलैर्य
दन्यः॥१०९॥ कारणांतरसंपत्तिर्दैवादारंभ एव हि॥ यत्र कार्यस्य जायेत तज्ज्ञा
येतसमाहितम्॥११०॥ मनस्विनी वल्लभ वेश्म गंतुमुत्कंठिता यावदभून्निशा

५॥विषसोदरोम्नगांकः हतांत दिशात आगतः पवनः॥जातः पलाशः शिखरी पथिका-मारयंतितिइदानीम्॥१॥५

कारस्म

१९

पत्रावर्ती१

याम्॥ तावन्नभोंबुधरधीरनादप्रबोधितः सौधशिखी चुकूज॥१११॥ परिवर्त्तेनम
र्थेन सदृक्षो सदृशेन वा॥ जायतेर्थस्य यत्रासौ परिवृत्तिर्मता यथा॥११२॥ अंतर्गत व्या
लफणामणीनां प्रभाभिरुद्भासितभूषु भर्त्तुः॥ स्फुरत्प्रदीपानि गृहाणि मुक्ता गुहासु
लङ्काधीपतेर्वर्तिः
शेते ददराति वर्गैः॥११३॥ दत्वा प्रहारं रिपुपार्थिवानां जग्राह यः संयति जीवितंम्॥ यं ४
असहः सार्धपरी ठसत्कारः
शृंगारलंगिंचतदंगनानामादाय दुःखानि ददौ सदैव॥११४॥ यत्रोक्तानां पदार्था
नामर्थाः संबंधिनः पुनः॥ क्रमेण तेन बध्यंते तद्यथासंख्यमुच्यते॥११५॥ मृदुभु
जलतिकाभ्यां शोणिमानं दधत्या चरणकमलभासा चारुणा चाननेन॥ बिसकिस
लयपद्मान्यत्र लक्ष्माणि मन्ये विरहविपदि वैरात्तन्वते तापमंगे॥११६॥ वस्तुनो
यत्र संबंधमनौचित्येन केनचित्॥ असंभाव्यं वदेदुक्ता तमाकुर्विषमं यथा॥११७॥
अनवसरतया१

वाग्भटालंका १ अत्र सुकोमलस्य लवबपुषो दीक्षा अनुचितेति विमालंकारः १

३ अन्वयश आरत्तेयत्र इति कार्यो कोदंडग्रहणं तुयत्र धनुहणकारणं । कारणस्य कोदंडस्य तज्जन्मकार्यो ततोयत्र ग्रहणकपाशंकितास्ति ३

रमल

३१ क्वेदं तव वपुर्वत्स कदलीगर्भकोमलं ॥ क्वायं राजीमतिकुरादायी व्रतपरिग्रहः ॥

११८॥ सहोक्तिः सा भवेद्यत्र कार्यकारणयोः सह ॥ समुत्पत्तिकथा हेतोर्वक्तुं सकाशात् २

तज्जन्मशक्तितां ॥११९॥ आदत्ते सह यशसा नमयति सार्द्धं मदेन संग्रामे ॥

सह विद्विषां श्रिया सौ कोदंडं कर्षति श्रीमान् ॥१२०॥ आरंभे आपाते हि विरुद्धत्वं य

त्र वाक्ये न तत्त्वतः ॥ शब्दार्थकृतमाभाति स विरोधः स्मृतो यथा ॥१२१॥ दुर्वी

शब्दकृत विरोधालंकारः

रबाणनिर्वहेन सुवर्मणापि लोकोत्तरा न्वयभुवापि च धीवरेण ॥ प्रत्यर्थिषु

प्रतिरणं स्खलितेषु तेन संग्राममवाप्य युयुधे पुनरेव जिष्णुः ॥१२२॥ येना

क्रांतं सिंहासनमद्रि शृंगच्छिरां सि विनतानि ॥ क्षितिभृतायुधि चारपङ्क्तिः

कीर्तिर्याता दिगंतेषु ॥१२३॥ यत्रार्थांतरमुत्कृष्टं संभवत्युपलक्षितम् ॥

१७

१ विरुद्धार्थस विरोधालंकारः १

प्रस्तुतार्थस्य सप्रोक्तो बुधैर्वसरो यथा ॥१२४॥ स एष निश्चयानंदः स्वच्छंदतम
विक्रमः ॥ येन न कंचरः सोपि युद्धे बर्बको जितः ॥१२५॥ यत्र निर्धारितात्सा
रात्सारं सारं ततस्ततः ॥ निर्धार्यते यथाशक्ति तत्सारमिति कथ्यते ॥१२६॥ सं
सारे मानुष्यं सारं मानुष्ये कौलीन्यम् ॥ कौलीन्ये धर्मित्वं धर्मित्वे चापि स
त्व५ दयम् ॥१२७॥ पदैस्तैरेव भिन्नैर्वा वाक्यं वक्त्यनेकमेव हि ॥ अनेकमर्थं यत्रा
सो श्लेषइत्युच्यते यथा ॥१२८॥ आनंदमुल्लासयतः समंतात्करैरसंताप
तै रेव पदैः श्लेषालंकारः
करैः प्रजानाम् ॥ यस्योदये क्षोभमवाप्य राज्ञो जग्राह वेलां किल
सिंधुनाथः ॥१२९॥ कुर्वन्कुवलयोल्लासं रम्यांभोजश्रियं हरन् ॥ रेजे
राजापि तच्चित्रं निरस्तो नेकांतिमत्तया ॥१३०॥ एकं च यत्र वस्तुना
भिन्नपदैः श्लेषालंकारः १ कविले १

मनेकेषांनिबंधनम् ॥ अस्युत्कृष्टापकृष्टानांतंवदंतिसमुच्चयम् ॥ ३१ ॥ अणहिल्लपाट
कंपुरमवनिपतिः कर्णदेवनृपसूनुः ॥ श्रीकलशनामधेयः करीचरत्नानिजग
तीह १३२ ॥ ग्रामिणांसोनायकोनिर्विवेकः कौटिल्यानामेकपात्रंकलत्रम् ॥ नित्यं
अल्पोत्कृष्टसमुच्चयालंकारः
रोगः पारवश्यंचपुंसामेतत्सर्वंजीवतामेवमृत्युः ॥ ३३ ॥ प्रशंसाक्रियतेयत्राप्रस्तु
तस्यापिवस्तुनः ॥ अप्रस्तुतप्रशंसांतामाहुः कृतधियोयथा ॥ ३४ ॥ स्वैरंविहर
निस्वैरंशेतेस्वैरंव्रजत्यपि ॥ भिक्षुरेकःसुखीलोकेराजचौरभयोज्झितः ॥ १३५ ॥
पूर्वपूर्वार्थवैशिष्ट्यनिष्ठानामुत्तरोत्तरम् ॥ अर्थानांयाविरचनाबुधैरेकावली
मता ॥ १३६ ॥ देशाःसमृद्धनगरानगराणिचसद्मभिनिलयानि ॥ निलयाःस

लीललललनाललनाश्वात्यंतकमनीयाः॥१३७॥ प्रत्यक्षाल्लिंगतोयत्रकालत्रितय
वर्त्तिनः॥ लिंगिनोभवतिज्ञानमनुमानंतदुच्यते॥१३८॥ नूनंनद्यस्तदाप्लवन्न
अतीतानुमानालंकारः
भिषेकंभसाविभोः॥ अन्यथाकथमितासुजनःस्नानेनशुध्यति॥१३९॥ जंभभि
भविष्यानुमानालंकारः
त्ककुभिज्योतिर्यथाशुभ्रंविजृंभते॥ उदेष्यतितथामन्येखलःसखिनिशाकरः॥
१४०॥ मुखप्रभाबाधितकांतिरस्याद्दोषाकरःकिंकरतांबिभर्त्ति॥ तद्बोनम्रीह
वर्तमानानुमानालंकारः
ति सापराधान्यजानिनोचेत्किमयंक्षिणोति॥१४१॥ कथिते यत्रसाधारणंकिंचिदेकत्र
प्रतिपाद्यते॥ अन्यत्रतन्निवृत्त्यैसापरिसंख्योच्यतेयथा॥१४२॥ यत्रवायुःपरं
चोरःपौरसौरभ्यसंपदाम्॥ युवानश्चरतक्रोधादेवविष्युर्वधूजनात्॥१४३॥

वाग्भटालं ५ब्रह्मांडशुक्तिसंपुटमुक्तामणेः प्रभासमूह इव ॥ श्रीबाहडेति तनय आसीद्बुधस्तस्य सोमस्यापि ॥१॥ ५ कारभ

१८ प्रश्ने यत्रोत्तरं व्यक्तं गूढं वाप्यथवोभयं ॥ प्रश्नोत्तरं तयोक्तानां संसर्गसंकरं विदुः ॥१४४॥

व्यक्तप्रश्नोत्तरालंकारः

अस्मिन्नपारसंसारसागरे मज्जतां सताम् ॥ किं समालंबनं साधो रागद्वेषपरिक्षयः

गूढप्रश्नोत्तरालंकारः

॥१४५॥ क वसंति श्रियो नित्यं भ्रष्टतां वद को विद ॥ असावतिशयः कोपि यदुक्तमपि खंडे

गूढव्यक्तप्रश्नोत्तरालंकारः

नोह्यते ॥१४६॥ किं मेनं श्लाघ्यमाख्याति पक्षिणां का कुतो यत्नाः ॥ गरुडः कीदृशो

नित्यं दानवारिविराजितः ॥१४७॥ बंभंडसुत्तिसंपुडमुत्तियमणिणो पहासमूह व्व ॥

सिरिबाहडत्ति तणओ आसि बुहो तस्स सोमस्स ॥१४८॥ अचमत्कारिता वा स्यादु

क्तांत भावि एव च ॥ अलंक्रियाणामन्यासाम निबंधे निबंधनम् ॥१४९॥ द्वित्रि

पदा पांचाली लाटीया पंचसप्त यावच्छब्दाः ॥ समासवंतो भवंति यथासंख्यं च गौ

डीया ॥१५०॥ द्वे एव रीती गौडीयावैदर्भ्यै चेति सांतरे ॥ एकाभावे समासस्या १९

दसमस्तपदापरा ॥१५१॥ दर्पोमाटि ततुं गपर्वततत्रात ग्रावप्रपाताहतिक्रूराक्रंददतुच्छ
कच्छपकुलक्रेंकारघोरीकृतः ॥ विश्वंबर्वरबध्यमानपयसः क्षिप्रापगायाः स्फु श्रीः २
रन्नाक्रामत्ययमक्रमेण बकुलः कल्लोलकोलाहलः ॥१५२॥ विप्राः प्रकृत्यैव भ
वंति लोला लोकोक्तिरेषा न मृषा कदाचित् ॥ यच्चुंब्यमानां मधुपैर्द्विजेन्द्राः श्लिष्य
न्त्यसौ कैरविणीकराग्रैः ॥१५३॥ अर्थेन येनाति चमत्करोति प्रायः कवित्वं कृति
नां मनस्सु ॥ अलंक्रियालेन स एव तस्मिन्नभ्युद्यतां हंतदिशाननयेव ॥१५४॥
इतिश्रीवाग्भटालंकारे चतुर्थः परिच्छेदः ॥४॥ ॥ श्रीहरिर्जयति ॥ ॥ साधु
पाकेप्यनास्वाद्यं भोज्यं निर्लवणं यथा ॥ तथैव नीरसं काव्यमिति ब्रूमो रसानि
ह ॥१॥ अनुभावैर्विभावैश्च सात्विकैर्व्यभिचारिभिः ॥ आरोप्यमाण उत्कर्षस्स्थायी
निसंतिष्ठतीतिस्थायी १

१ भावयति आप्नोति चित्तं विभावादिभिः प्रकटीकृत्य
१ रसतां प्रापयति स भावः १ अष्टौ सात्विकाः
१ भावाः अष्टौ । स्तंभः स्वेदः पुलकः स्वरभंगः चरकंपवैवर्ण्यं अश्रु

यि भावः स्मृतो रसः ॥२॥ शृंगारवीरकरुणा हास्याद्भुतभयानकाः ॥ रौद्रबीभ
त्स शांतश्च नवैते निश्चिता बुधैः ॥३॥ जायापत्योर्मिथो रत्यावृत्तिः शृंगार उ
च्यते ॥ संयोगो विप्रलंभश्चेत्येष तु द्विविधो मतः ॥४॥ तौ तयोर्भवतो वाच्यौ बु
धैर्युक्तवियुक्तयोः ॥ प्रच्छन्नश्च प्रकाशश्च पुनरेष द्विधा मतः ॥५॥ रूपसौभा
प्रच्छन्नशृंगार विषये
ग्य संपन्नः कुलीनः कुशलो युवा ॥ अनुद्धतः सूनृतगीः ख्यातो नेतात्र सद्गुणः ॥६॥
अयं च विबुधैरुक्तोनुकूलो दक्षिणः शठः ॥ धृष्टश्चेति चतुर्द्धा स्यान्नायिकास्य चतु
र्विधा ॥७॥ नीलीरागोनुकूलः स्यादनन्यरमणीरतः ॥ दक्षिणश्चान्यचित्तो
पि यः स्याद्विकृतः स्त्रियाम् ॥८॥ प्रियं वक्त्यप्रियं तस्याः कुर्वन्यो वि २०

३ संभुक्तोजायापत्योः परिरंभणादि [illegible] संयोगः ॥३
२० [illegible]

कृतः षठः॥ धृष्टो ज्ञातापराधोपि न विलक्षोवमानितः॥९॥ अनूढा च स्वकीया
च परकीया परांगना॥ त्रिवर्गिणः स्वकीया स्यादन्याः केवलकामिनः॥१०॥ अ
नुरक्तानुरक्तेन स्वयं या स्वीकृता भवेत्॥ सानूढेति यथा राज्ञो दुष्यंतस्य शाकुंत
ला॥११॥ देवतागुरुसाक्ष्येण स्वीकृता स्वीयनायिका॥ क्षमावत्यतिगंभीर प्र
कृतिः सच्चरित्रभृत्॥१२॥ परकीयाप्यनूढैव वाच्य भेदोस्ति वानयोः॥ स्वयम
प्यतिकामैका सख्यैवैका प्रियं वदेत्॥१३॥ सामान्यवनिता वेश्या भवेत्कपटपंडि
ता॥ नहि काश्चित्प्रियस्तस्या दातारं नायकं विना॥१४॥ सर्वप्रकारा मैवैषा याति
नायकमुद्धता॥ वाच्यः प्रछन्न एवान्यस्त्रीणां प्रियसमागमः॥१५॥ पूर्वानुरागमा

पूर्वानुरागोनामवियोगो ज्ञेयः २

नात्मप्रवासकरुणात्मकः ॥ विप्रलंभश्चतुर्द्धास्यात्पूर्वपूर्वोह्ययं गुरुः ॥१६॥ स्त्रीपुं
सयोर्नवालोकादेवोल्लसितरागयोः ॥ ज्ञेयः पूर्वानुरागोयमपूर्णस्पृहयोर्दशा ॥१७॥
मानोन्यवनितासंगादीर्ष्याविकृतमुच्यते ॥ प्रवासः परदेशस्थे प्रियेविरहसंभ
वः ॥१८॥ स्यादेकतरपंचत्वेदंपत्योरनुरक्तयोः ॥ शृंगारः करुणाख्योयंकृत
वर्णनएवसः ॥१९॥ उत्साहात्माभवेद्वीरस्त्रेधाधर्माजिदानतः ॥ नाय
कोत्रभवेत्सर्वैःश्लाघ्यैरधिगतोगुणैः ॥२०॥ शोकोत्थकरुणोज्ञेयस्तत्र
भूपतिरोदने ॥ वैवर्ण्यमोहनिर्वेदप्रलापाश्रूणिकीर्त्तयेत् ॥२१॥ हासमूलः
समाख्यातोहास्यनामरसोबुधैः ॥ चेष्टांगवेषवैकृत्याद्वाच्योहास्य २१

हासोमूलंस्थायीयस्येति २

हास्यरसानु
भावाः ९

ऽदाहरणं यथा। स्मेनकतरुशाखालंबिजंबीरयुग्मे विकचकमलकोशोद्दाडिमीबीजपंक्तिः।
तुहिनकिरणबिंबे खंजरीटः प्रभाते त्रितयमिदमपूर्वं दृष्टं मयाद्य।१।३

स्यचोद्भवः॥२२॥ कपोलाक्षिकृतोल्लासो भिन्नोष्ठः समहात्मनाम्॥ विदीर्णा
स्यश्च मध्यानामधमानां सशब्दकः॥२३॥ विस्मयात्माद्भुतो ज्ञेयः स चासं
भाव्यवस्तुनः॥ दर्शनाच्छ्रवणाच्चापि प्राणिनामपि जायते॥२४॥ तत्र नेत्र
विकाराः स्युः पुलकः स्वेद एव च॥ निष्पंदनेत्रता साधुसाधुवाग्गद्गदा
चगीः॥२५॥ भयानको भवेद्भीतिप्रकृतिर्घोरवस्तुनः॥ स च प्रायेण
वनितानीचबालेषु शस्यते॥२६॥ दिग्लोकास्य शोषांगकंपगद्गद
संभ्रमाः॥ त्रासवैवर्ण्यमोहाश्च वर्ण्यंते विबुधैरिह॥२७॥ क्रोधा

ष्मको भवेद्वेदु क्रोधश्चारिपराभवात्॥ नीष्म इत्तिर्भवेदुग्रः सामर्षस्तत्र ना
यकः॥२८॥ स्वांसाघातस्वांसञ्ञस्त्रोत्क्षेपभ्रुकुटयस्तथा॥ अत्रारातिजनाक्षेपाद्दलनं चापि वर्ण्यते॥२९॥ बीभत्सः स्याज्जुगुप्सातः साहृ
द्यश्रवणोक्षणात्॥ निष्ठीवनास्यभंगादि स्याद्दत्र महतां न च॥३०॥ स
म्यक्ज्ञानसमुत्थानः शांतो निःस्पृहनायकः॥ रागद्वेषपरित्यागात्स
म्यक्ज्ञानस्य चोद्भवः॥३१॥ दोषैरुज्झितमाश्रितं गुणगणैश्चेत

श्रमकारिणं नानालंकृतिभिः परीतमभितो रीत्या स्फुरंत्यायुतम्॥ तैस्तै
स्तन्मयतां गतं नवरसैराकल्पकालं कविस्त्रष्टारो रचयंतु काव्यपुरुषं सा
रस्वताध्यायिनः॥३२॥ इति श्री वाग्भटालंकारे पंचमः परिच्छेदः॥५॥
शके १६८५ सुभानुसंवत्सरे आषाढवद्य पंचमी सहर्ष भूम्यां शनौ दक्षिणायने व
र्षा ऋतौ जगन्नाथभट्टात्मज शंकरभट्टेन गौतमगोत्रेणेदं लिखितं वाग्भ
टालंकारपुस्तकमिदम्॥ ॥ ९ ॥ श्री सांबसदाशिवो जयति॥ श्रीर
स्तु॥ श्री हरो जयति॥ श्री गंगाधरो गिरिजाजानिर्जयति॥ श्रीरस्तु॥ ॥

॥ श्रीः ॥ वाग्भटालंकारमूलपुस्तकावसानपत्रमिदम् ॥

[OrderDescription]
,CREATED=18.11.19 12:01
,TRANSFERRED=2019/11/18 at 12:12:48
,PAGES=72
,TYPE=STD
,NAME=S0002118
,Book Name=M-2329-PIUPILUYAG VYANISHANG
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF

FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF

FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF

FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF

FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF

FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF

FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,